

ПРОМЕНЕ У РАЗВОЈУ И РАЗМЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА ОПШТИНЕ ВАРВАРИН

Немања Јосифов*¹, Милан Младеновић*, Урош Дурлевић*

*Универзитет у Београду-Географски факултет

Извод: Општина Варварин се деценијама уназад суочава са негативним демографским трендовима на које утичу бројни фактори. Прво ће бити приказан географски положај општине Варварин, који је нарочито битан за просторну дистрибуцију становништва и његову делатност. Рад се фокусира на анализи промена у развоју и размештају становништва, односно кретању његовог укупног броја у периоду од 1948. до 2011. године, кретање фертилитета и природно кретање становништва, али и на миграције, њихове узроке и последице, а све у циљу потпунијег сагледавања демографских тенденција на територији општине Варварин.

Кључне речи: Варварин, општина, становништво, природно кретање, миграције

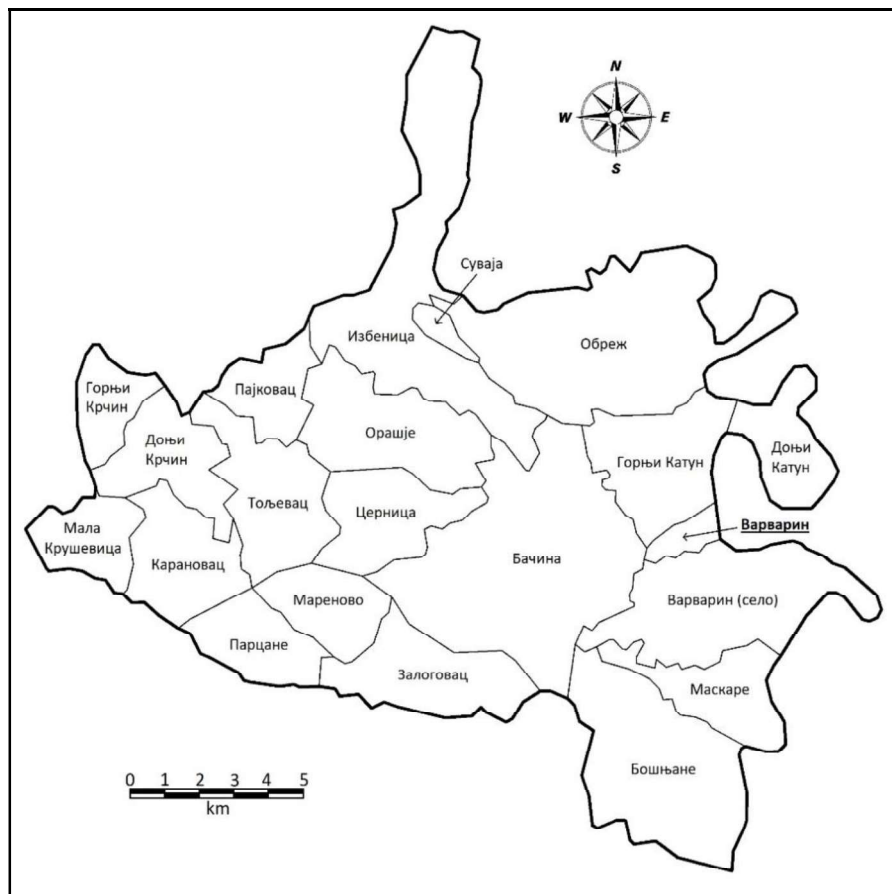
Abstract: The municipality of Varvarin has been facing negative demographic trends for decades, which are influenced by numerous factors. First, the geographical position of the municipality of Varvarin will be presented, which is especially important for the spatial distribution of the population and its activities. The paper focuses on the analysis of changes in the development and distribution of the population, ie the movement of its total number in the period from 1948 to 2011, fertility trends and natural population movements, but also on migrations, their causes and consequences, all to better understand demographic tendency on the territory of the municipality of Varvarin.

Keywords: Varvarin, municipality, population, natural movement, migration

Географски положај општине Варварин

Општина Варварин се налази у Расинској области, у централном делу Републике Србије. Математичко-географски положај одређен јој је координатама: 43°37'30" и 43°52'30"N и 21°7'30" и 21°26'35"E (<https://www.paragraf.rs/opstinska-glasila/varvarin>). Њена територија припада Темнићу који је омеђен падињама Јухора на северу и западу, Великом Моравом, од састава Јужне и Западне Мораве до села Трешњевица у општини Параћин, на истоку и Западном Моравом на југу (Мијатовић, 1905). Територија Општине у актуелној регионално-географској подели Републике Србије припада Шумадији, Западном и Великом Поморављу.

¹ Контакт адреса: necajosifov98@gmail.com

Слика 1. Административна карта општине Варварин

Општина Варварин граничи се са Градом Јагодина на северу, општином Параћин на североистоку, општином Ћићевац на истоку и југоистоку. На југу досеже до Града Крушевца, на западу до општине Трстеник, док је на северозападу граница општина Рековац. Површина Општине износи 248,8 km² (<https://www.para-graf.rs/opstinska-glasila/varvarin/>). Њој припада двадесет и једно насељено место. Такође, општина Варварин има добар саобраћајно-географски положај, јер се налази у близини Коридора 10 (пут и пруга) који је главна саобраћајна артерија Балканског полуострва. Најважнији регионални путни правци (путеви ПА реда) који пролазе кроз општину Варварин су 183 (Крагујевац-Крушевац), 187 (Краљево-Јагодина

и 190 (Доњи Крчин-Ћићевац) (<http://varvarin.org.rs/wp-content/uploads/2013/12/PPO-VARVARIN-tekst.pdf>).

Кретање броја становника у периоду од 1948. до 2011. године

Општина Варварин је после Другог светског рата, односно у првом попису по његовом окончању, 1948. године бројала 26.088 становника. Овај период је означен као компензациони. Дошло је до повећања нупцијалитета и фертилитета, жене су рађале више деце, што се одразило и на повећање броја становника. У попису који је уследио након 5 година број становника је порастао за 656, односно 3% и износио је 26.744.

У тадашњој Југославији прокламован је петогодишњи план обнове познатији као петолетка. Отварају се фабрике и многи индустријски погони, што доводи до потребе за новом радном снагом. У Варварину су постојале две фабрике: фабрика каросерија крушевачке индустрије „14. октобар” (индустрија пољопривредних, грађевинских и рударских машина и металних конструкција) и фабрика за регенерацију текстила и пластичних маса („Инос”). Ипак, Варварин је у основи била и остала пољопривредна општина, па је за обрађивање њива и узгој стоке у руралној средини било потребно много људи, те су ови крајеви имали више деце (Малетић, 1985). Такође, смртност се смањила због побољшања здравствених услова.

У попису 1961. године први пут је примећен пад у броју становника који је тада износио 26.423, што представља смањење за 321 становника. У наредних десет година број становника се смањио за 280 и достигао приближну вредност оној из 1948. године. Југославија је решила да кризу у којој се нашла средином шездесетих преброди отварањем граница, па је велики број људи из општине Варварин потражио посао у земљама Средње и Западне Европе и тамо остао. Године 1981. број становника је пао испод 26.000 и износио је 25.779.

Из пописа 1991. године може се видети да је Општина изгубила 1.958 становника, што је био драстичан пад. Ипак, највеће смањење имала је између 1991. и 2002. године и то за 3.699 становника односно 16%. Ово је време распада Југославије, ратова, велике кризе, санкција и НАТО бомбардовања. Општина Варварин је у таквим околностима постала жариште емиграције, што се одразило и на становништво, односно његову редукацију. Тренд опадања броја становника примећен је и у попису из 2011. године, сада за 2.156 становника, што одговара броју житеља општинског седишта - Варварина. Највећи проблем Општине је одлазак младог, образованог, радно способног становништва у веће градове Србије, Крушевац, Београд, али и иностранство где остају и заснивају породице. Разлози за миграције су углавном економске природе. У руралној средини остаје ста-

ро, издржавано становништво, што представља велико оптерећене по функционисање привредног система општине Варварин.

Табела 1. Кретање броја становника општине Варварин
(<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>)

Година	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Број стан.	26.088	26.744	26.423	26.143	25.779	23.821	20.122	17.966

Показатељи промене броја становника добри су параметри на основу којих се могу садржајније сагледати демографски трендови у општини Варварин.

Табела 2. Показатељи промене броја становника општине Варварин
(<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>)

Период	1948/53.	1953/61.	1961/71.	1971/81.	1981/91.	1991/02.	2002/11.
I (%)	103	99	99	99	92	84	89
\bar{r} (‰)	5	-1,5	-1,1	-1,4	-7,9	-15,3	-12,6
T (год.)	140	-467	-636	-500	-89	-46	-56

- индекс промене броја становника (I)
- стопа просечног годишњег пораста становништва (r)
- време потребно за дуплирање становништва (T)

Из приложене табеле може се видети кретање вредности индекса промене броја становника општине Варварин у периоду од 1948. до 2011. године. Највећа вредност била је у раздобљу од 1948. до 1953. године, када је индекс достигао вредност од 103%, што значи да се број становника увећао за 3%. Од тада становништво опада за 1% у сваком међупописном периоду до 1981. године. У наредној декади број становника се смањио за 8%, да би највећи пад од чак 16% Општина имала у међупописном периоду 1991-2002. године.

Стопа просечног годишњег пораста становништва има опадајући тренд, позитивна је само за међупописни период 1948-1953. године и износи 5‰ што нам показује да је годишње на сваких 1.000 становника било 5 нових. Најмању вредност овај параметар имао је у раздобљу од 1991. до 2002. године, износио је -15,3‰, односно просечно 15,3 становника мање на сваких 1.000 становника на годишњем нивоу, а сличне тенденције примећене су и у задњем посматраном периоду.

Што се тиче времена које је потребно за дуплирање броја становника, оно је директно зависно од вредности стопе просечног годишњег раста

ПРОМЕНЕ У РАЗВОЈУ И РАЗМЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА ...

становништва, те се јасно уочава да је период за дуплирање броја становника износио 140 година у периоду 1948-1953. године. Од тада, број становника се рапидно смањује, па вредност Т, односно време потребно за дуплирање становништва има негативне вредности. Предзнак минус указује на то колико је времена потребно да би се број становника преполовио. Од 1953. до 1961. године требало је проћи 467 година, док је у интервалу од 1991. до 2002. требало свега 46 година што је заиста алармантно.

Сви ови параметри показатељи су смањења броја становника било због природног кретања становништва (наталитет и морталитет) или миграција.

Кретање фертилитета

Стопа укупног фертилитета општине Варварин је 1991. године износила 2,1 што значи да је жена у свом фертилном периоду просечно рађала 2,1 дете (<http://publikacije.stat.gov.rs/G1991/Pdf/...>). Овај податак указује на просту репродукцију, то јест минималан број деце који обезбеђује просто обнављање становништва. Међутим, као што се из табеле 1. може видети општина Варварин је управо у овом периоду имала највеће смањење броја становника, што нас доводи до закључка да миграције чине главну детерминанту редукације броја становника. Према подацима из 2011. године стопа укупног фертилитета пала је испод нивоа простог обнављања становништва и износила је 1,91 (<http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePubli...>). Разлози за овакво стање су многобројни. Од свих фактора који утичу на фертилитет најизраженији су социо-економски, као што је економска добит (запосленост). Породице са ниским приходима ретко се одлучују за већи број деце. Општина се суочава са емиграцијом, млади одлазе, а остаје старо становништво коме је прошао фертилни период. Такође, жене и мушкарци се дуже школују, касније ступају у брак, те имају мање деце. Од осталих фактора значајну улогу имају биолошки, али и психолошки чиниоци. Наиме, Општина је 1991. године имала 9.314 жена старијих од 15 година од којих су 7.856 рађале децу, а према попису (2011) укупно је било 7.942 жена старијих од 15 година од којих је 6.539 рађало. У посматраном двадесетогодишњем периоду број жена се смањио за 1.372, самим тим и фертилитет тј. база за рађање. Од укупне популације жена у општини Варварин по попису из 2011. године свега 38,43% налазило се у фертилном периоду.

Природно кретање становника у периоду 1961-2011. године

Општина Варварин је 1961. и 1971. године имала пораст апсолутне вредности наталитета. У овим годинама наталитет је био већи од мортали-

тета, па је природни прираштај био позитиван. Већ 1981. године природни прираштај имао је негативне вредности.

Табела 3. Показатељи природног кретања становништва општине Варварин у периоду 1961-2011. године
(<http://publikacije. ...pdf/G20126011.pdf>, <http://publikacije. .../Pdf/G20124003.pdf>)

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Наталитет	353	317	273	222	190	126
Морталитет	252	248	312	353	343	334
Природни прираштај	101	69	-39	-131	-153	-208

Тренд његовог смањења настављен је до краја проматраног периода тј. 2011. године када је износио -208. Морталитет је од 1981. релативно стабилан, без великих флукуација.

Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја

Стопа наталитета у посматраном периоду има опадајући тренд. Највиша вредност забележена је 1961. године и износила је 13,36‰ што значи да се на сваких 1.000 становника годишње у просеку рађало 13,36 нових, а 2011. године свега 7,01. Са друге стране, општа стопа морталитета се смањила у периоду 1961-1971. године, да би се затим рапидно увећавала, па је 2011. године износила 18,59 што значи да је годишње просечно 18,59 становника умирало на сваких 1.000 становника.

Табела 4. Кретање општих стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја општине Варварин у периоду 1961-2011. године
(<http://publikacije. ...pdf/G20126011.pdf>, <http://publikacije. .../Pdf/G20124003.pdf>)

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Стопа наталитета (‰)	13,36	12,13	10,59	9,32	9,44	7,01
Стопа морталитета (‰)	9,54	9,49	12,1	14,82	17,05	18,59
Стопа природног прира. (‰)	3,82	2,64	-1,51	-5,5	-7,61	-11,58

Од општих стопа наталитета и морталитета директно зависи и општа стопа природног прираштаја која представља разлику ова два параметра. Позитивна стопа природног прираштаја забележена је само 1961. и 1971. године, да би од тада имала енорман пад. Број становника општине Варварин се смањује. То смањење је последица негативног природног прираштаја. Иако је општа стопа природног прираштаја била позитивна 1961. и

ПРОМЕНЕ У РАЗВОЈУ И РАЗМЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА ...

1971. године, Општина је и тада имала пад у броју становника што нас упућује на миграције које су условљене лошим економским условима. Становништво Општине демографски стари. Млади напуштају своја огњишта у потрази за бољим условима живота, наталитет се смањује, те је и број становника мањи. Са друге стране у Општини остаје старо становништво, а то негативно утиче на стопу природног прираштаја.

Стопа смртности одојчади

Стопа смртности одојчади показује смртност деце до навршене прве године живота. Она је 1961. године у општини Варварин износила 79,3% што значи да је у просеку 79,3 детета до навршене прве године умирало на 1.000 рођених те године. Овај параметар се интензивно смањује, са изузетцима 1981. и 2011. године када је незнатно повећан.

Табела 5. Стопа смртности одојчади општине Варварин у периоду 1961-2011. год. (<http://publikacije. ...pdf/G20126011.pdf>, <http://publikacije. .../Pdf/G20124003.pdf>)

Година	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Стопа смртн. одојч. (%)	79,3	25,2	25,6	13,5	5,3	7,9

Стопа смртности одојчади је 1961. године била 16 пута већа од садашњег просека за Србију, али ипак не толико висока у односу на светске размере тога доба. У 2002. и 2011. години стопа смртности одојчади била је незнатно виша у односу на републички просек.

Миграциони профил

Апсолутни миграциони салдо општине Варварин 2002. године износио је -29, што значи да се број становника као последица миграције смањило за 29. Године 2011. такође је забележен негативан апсолутни миграциони салдо и имао је вредност -47, тј. 47 становника се више иселило него уселило. На основу ових параметара можемо закључити да је и стопа миграционог салда за обе посматране године негативна и кретала се од -1,44% 2002. године до -2,61% 2011. године. То је параметар који показује интензитет и правац миграције. На основу њега добија се податак о просечном броју досељених или одсељених лица на 1.000 становника. Предзнак минус јасно упућује на већи број одсељених него досељених лица тј. да преовлађује емиграција.

Табела 6. Показатељи миграције становништва општине Варварин
(<http://publikacije. .../Pdf/G20124003.pdf>; <http://publikacije. .../Pdf/G20064001.pdf>)

Година	2002.	2011.
Емиграција	287	241
Имиграција	258	194
Миграциони салдо	-29	-47

Године 2011. забележена је мања вредност опште стопе емиграције, али и мања стопа имиграције, па и стопа миграционог салда има мање вредности у односу на 2002. Прве веће миграције становника Општине забележене су шездесетих и седамдесетих година. Тада је Југославија отворила своје границе, те је велики број мештана напустио општину Варварин и отишао у иностранство, највише у Немачку и Аустрију и тамо остао.

Табела 7. Кретање опште стопе емиграције, имиграције и миграционог салда општине Варварин
(<http://publikacije. .../Pdf/G20124003.pdf>; <http://publikacije. .../Pdf/G20064001.pdf>)

Година	2002.	2011.
Стопа емиграције (‰)	14,26	13,41
Стопа имиграције (‰)	12,82	10,8
Стопа миграционог салда (‰)	-1,44	-2,61

Поред тога, унутрашње миграције, тј. пресељавање становништва из руралне у урбану средину су веома значајне и утицале су на демографску слику општине Варварин. Емиграција је доминантна, али не смео заборавити имиграцију. Највише имиграната на подручје Општине је дошло после ратова на простору бивше Југославије, са простора Косова и Метохије, Хрватске и Босне и Херцеговине.

Негативан миграциони салдо допринео је смањену броја становника, нарочито је опао фертилитет због мањег броја жена које у све већем обиму учествују у миграцијама. Смањење броја становника последица је мањег наталитета услед миграција и повећања удела старих што је узроковало повећан морталитет. Становништво се исељава у животној доби између 30. и 40. године, а у последње време може се запазити и одлазак становништва старости између 40 и 50 година и то углавном женског због велике потражње за геронто домаћинцама широм Европе чије је становништво такође демографски старо.

У Општини је остало издржавано становништво. Према подацима пописа становништва из 2011. године просечна старост становника

ПРОМЕНЕ У РАЗВОЈУ И РАЗМЕШТАЈУ СТАНОВНИШТВА ...

општине Варварин износи 45,1 годину и то жена 46,6 а мушкараца 43,6, па је питање демографске структуре становништва у погледу његовог старења проблем не само општине Варварин, већ целе Србије и негативно се одражава на демографске карактеристике.

Закључак

Из свега наведеног могу се јасније одредити демографске карактеристике општине Варварин. Повољан географски положај омогућио је да живот на овим просторима постоји од давнина. Међутим, садашње стање у великој мери одудара од пређашњег. Број становника се интензивно смањује, на шта упућују показатељи промене броја становника. Такође, присутан је пад стопе укупног фертилитета, док је стопа природног прираштаја већ дуги низ година негативна, као и за велики део територије Србије. Стопа морталитета старог становништва је повећана упркос побољшању општих здравствених услова. Са друге стране, напредак медицине условио је веома ниску стопу смртности одојчади. Миграције интензивно мењају демографску слику општине Варварин.

Некада имиграционо подручје, данас је жариште емиграције условљене лошом економском ситуацијом. Општина је суочена са старењем становништва које је неизбежно, али би могло бити ублажено доношењем нових законских регулатива у области миграција, популационе политике и њиховим доследним спровођењем.

Литература

- Малетић, М. (1985). *Социјалистичка република Србија*. Београд: Књижевне новине.
Мијатовић, С. (1905). *Темнић*. Београд: Српска краљевска академија.
https://www.paragraf.rs/opstinska-glasila/varvarin/varvarin_pdf/varvarin-13-2017.pdf
<http://varvarin.org.rs/wp-content/uploads/2013/12/PPO-VARVARIN-tekst.pdf>
Републички завод за статистику:
<https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga20.pdf>
<http://publikacije.stat.gov.rs/G1991/Pdf/G19914011.pdf>
http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga%206_Ferilitet_Fertility.pdf
<http://publikacije.stat.gov.rs/G2012/pdf/G20126011.pdf>
<http://publikacije.stat.gov.rs/G2012/Pdf/G20124003.pdf>
<http://publikacije.stat.gov.rs/G2006/Pdf/G20064001.pdf>

Немања Јосифов, Милан Младеновић и Урош Дурлевић

Nemanja Josifov,
Milan Mladenović,
Uroš Durlević

**CHANGES IN THE DEVELOPMENT AND DISTRIBUTION OF THE
POPULATION OF THE MUNICIPALITY OF VARVARIN**

S u m m a r y

From all of the above, the demographic characteristics of the municipality of Varvarin can be more clearly determined. The favourable geographical position has enabled life in this area to exist since ancient times. However, the current situation differs greatly from the previous one. The number of inhabitants is intensively decreasing, which is indicated by the indicators of the change in the number of inhabitants. Also, there is a decline in the rate of total fertility, while the rate of natural increase has been negative for many years, as well as for a large part of the territory of Serbia. The mortality rate of the elderly population has increased despite the improvement of general health conditions. On the other hand, advances in medicine have led to a very low infant mortality rate. Migrations are intensively changing the demographic picture of the municipality of Varvarin.

Once an immigration area, today it is a hotbed of emigration due to the bad economic situation. The municipality is facing an ageing population that is inevitable but could be mitigated by the adoption of new legislation in the field of migration, population policy and their consistent implementation.